

Министерство на просветата

Елена РАЦЕЕВА

Надежда КАРА

Кирил ЦАНКОВ

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

за **7.** клас

издание трето, преработено

CARTIER
e d u c a t i o n a l

Elaborat conform Curriculumului disciplinar în vigoare și aprobat prin Ordinul Ministrului nr. 530 din 15 iunie 2012.
Editat din sursele financiare ale Fondului Special pentru Manuale.

Comisia de experți:

Ludmila Popova, *profesoară de limba și literatura bulgară, grad didactic I, Gimnaziul din Tvardița*;
Ekaterina Petrova, *profesoară de limba și literatura bulgară, grad didactic I, Liceul din Valea Perjei*;
Svetlana Dermenji, *profesoară de limba și literatura bulgară, grad didactic II, Liceul din Corten*.

Recenzenți:

Gheorghe Barbarov, *scriitor, om emerit, membru al USM, membru al Uniunii Scriitorilor din Bulgaria*;
Tatiana Zaikovskaia, *doctor în filologie*; Kirilka Demireva, *prof., grad didactic superior*;
Irina Kaunenکو, *doctor în psihologie*; Valeriu Podborschi, *conf. universitar, UTM*.

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
Cartier & Roman LLC, Fort Lauderdale, SUA. E-mail: usa@cartier.md
Suport juridic: Casa de Avocatură EuroLegal
www.cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore și pe www.cartier.md.*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md
Librăria 9, str. Pușkin, nr. 9, Chișinău. Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

Colecția *Cartier educațional* este coordonată de Liliana Nicolaescu-Onofrei

Autori:

Elena Rațeva pentru *literatura bulgară*; pentru *limba bulgară* (lecțiile nr. 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24);
Nadejda Kara pentru *limba bulgară* (tema I, IV, V; tema III, lecțiile nr. 25-32);
Kiril Țankov pentru *limba bulgară* (tema II; tema III, lecțiile nr. 17, 22).

Editor: Gheorghe Erizanu

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Valentin Vărtosu Jr

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Elena Rațeva, Nadejda Kara, Kiril Țankov
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА 7. КЛАС
Ediția a III-a, iunie 2012

© 2002, 2007, 2012, Editura Cartier pentru prezenta ediție.

Toate drepturile rezervate. Cărțile Cartier sînt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Rațeva, Elena

Учебник по български език и литература за 7. кл. Елена Раțева, Надежда Кара, Кирил Цанков. –
Ed. a 3-a. – Ch. : Cartier, 2012 (Tipogr. “Bons Offices”). – 320p. – (Colecția „Cartier educațional”). 1020 ex.

ISBN 978-9975-79-781-8.

811.163.2+821.163.2.09(075.3)

P 27

Acest manual este proprietatea Ministerului Educației și Tineretului al Republicii Moldova

Școala/Liceul _____
Manualul nr. _____

Anul	Numele și prenumele elevului care a primit manualul	Anul școlar	Starea manualului	
			la primire	la returnare
1				
2				
3				
4				
5				

- Profesorul trebuie să controleze dacă numele elevului este corect scris.
- Elevii cărora le este destinat manualul nu trebuie să facă nici un fel de notații pe pagini.
- Rugăm ca manualele să fie păstrate cât mai îngrijit.
- Starea manualului se va înscrie folosind termenii: nouă, bună, îngrijită, nesatisfăcătoare, proastă.

СЪДЪРЖАНИЕ

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

БЪЛГАРСКИ СВЕТОВЕ

БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: ЕЗИКЪТ	10
ПЪРВА ТЕМА. БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: ЕЗИКЪТ	10
НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ ЗА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК	10
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК Тодор Стоянов	11
Урок 1. Говорим ли правилно?	12
Урок 2. Пишем ли правилно? (преговор)	14
Тестови задачи	16
ВТОРА ТЕМА. БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: ПРИРОДАТА	18
ОБИЧАМ ТЕ, МОЕ МИЛО ОТЕЧЕСТВО Любен Каравелов	18
КЪМ ПРИРОДАТА Иван Вазов	18
ЗАВРЪЩАНЕ Георги Барбаров	19
ЩЕ СЕ ВЪРНА Нико Стоянов	19
Урок 3. Официално и неофициално речево общуване	20
Урок 4. Речев етикет при официално общуване	22
Урок 5. Видове текст според сферите на общуване	24
Урок 6. Художествен текст. Контекст	26
Урок 7. Преразказ на художествен текст	28
Урок 8. Възприемане и анализ на художествен текст	30
Урок 9. Художествено съчинение	32
Урок 10. Видове редакции на текст	34
Урок 11. Редактиране чрез съкращаване и чрез прибавяне	36
Урок 12. Редактиране чрез заместване и чрез разместване	38
Урок 13. Публицистичен текст	40
Урок 14. Видове публицистичен текст	42
Урок 15. Публицистично съчинение	44
Тестови задачи	46
ТРЕТА ТЕМА. БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: ИСТОРИЯТА	48
ЛЕГЕНДА ЗА ВЪЗОБНОВЕНОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО	48
Урок 16. Видове изречения по цел на общуване	50
Урок 17. Подчинителна и съчинителна връзка в изречението	52
Урок 18. Сказуемно определение	54
Урок 19. Съставно сказуемо	56
Урок 20. Приложение	58
Урок 21. Непълни изречения	60
Урок 22. Безподложни и безглаголни изречения	62
Урок 23. Обособени части на изречението	64
Урок 24. Вметнати думи и изрази. Вметнати части	66
Урок 25. Видове сложни изречения	68
Урок 26. Сложно съставно изречение. Видове подчинени изречения.	70

Урок 27. Сложно съставно изречение с подчинено определително изречение	72
Урок 28. Сложно съставно изречение с подчинено подложно изречение	74
Урок 29. Сложно съставно изречение с подчинено допълнително изречение	76
Урок 30. Сложно съставно изречение с подчинено обстоятелствено изречение	78
Урок 31. Пунктуация и интонация в сложното съставно изречение	80
Урок 32. Сложно смесено изречение	82
Тестови задачи	84
ЧЕТВЪРТА ТЕМА. БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: МИТОВЕТЕ	86
САМОДИВСКО ХОРИЩЕ НА ВИЛЪО КОЛО народно предание	86
Урок 33. Лексикално и граматично значение на думата	88
Урок 34. Неметафорична и метафорична употреба на думите в текста	90
Урок 35. Неутрална и експресивна лексика в художествен и публицистичен текст	92
Урок 36. Разширяване значение на думата	94
Урок 37. Речников състав на българския език. Домашни и чужди думи	96
Урок 38. Международна лексика. Калки	98
Урок 39. Диалектна и книжовна реч	100
Урок 40. Фразеологичните изрази в художествен и в публицистичен текст	102
Тестови задачи	104
ПЕТА ТЕМА. БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: СЕМЕЙСТВОТО	106
НА ТЕБЕ, СИНЕ Георги Джагаров	106
ПЕЕШЕ МАМА Михаил Бъчваров	107
Урок 41. Местоимението като част на речта	108
Урок 42. Неопределителни местоимения	110
Урок 43. Отрицателни местоимения	112
Урок 44. Обобщителни местоимения	114
Урок 45. Глагол. Вид на глагола	116
Урок 46. Образование на глаголи от несвършен и от свършен вид	118
Урок 47. Глаголно време Прости и сложни глаголни времена	120
Урок 48. Бъдеще време. Образование	122
Урок 49. Минало неопределено време	124
Урок 50. Минало предварително време	126
Урок 51. Бъдеще време в миналото	128
Урок 52. Местоименни наречия	130
Урок 53. Морфемен състав на думата	132
Урок 54. Правописни и правоговорни норми	134
Тестови задачи	136

БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

ИЗ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО

ЗА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ	141
Паисий Хилендарски из "ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА ..."	142
Добри Чинтулов ВЯТЪР ЕЧИ, БАЛКАН СТЕНЕ	146
Добри Чинтулов СТАНИ, СТАНИ, ЮНАК БАЛКАНСКИ	147
Добри Чинтулов СТАРА МАЙКА СЕ ПРОЩАВА СЪС СИНА СИ	148

Симеон Янев ОТ ВЪРХА НА ЖИВОТА	150
Петко Рачов Славейков ТУЙ МЯСТО	153
Петко Рачов Славейков ТАТКОВИНА	153
Петко Рачов Славейков ДАСКАЛСКА ПОЕЗИЯ	154
Любен Каравелов ХУБАВА СИ, МОЯ ГОРО... ..	157
Любен Каравелов превод из Т. Шевченко УЧЕТЕ СЕ, БРАТЯ МОИ... ..	158
Христо Ботев ОБЕСВАНЕТО НА ВАСИЛЛЕВСКИ	163
Христо Ботев НА ПРОЩАВАНЕ	166
Лирически герой	168
Георги Константинов БОТЕВ	172
Обобщение	173

ИЗ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

ЗА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО	174
Иван Вазов АВТОБИОГРАФИЯ	176
Тема и идея на литературното произведение	177
Иван Вазов "ПОД ИГОТО". ПРЕДСТАВЛЕНИЕТО	179
Иван Вазов ЕДНА БЪЛГАРКА	191
Сюжет и композиция на литературното произведение	202
Тестови задачи	202
Иван Вазов ОПЪЛЧЕНЦИТЕ НА ШИПКА	206
Особености на композицията на лирически творби	210
Тропи	211
Иван Вазов БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК	212
Алеко Константинов БАЙ ГАНЬО У ИРЕЧЕК	218
Алеко Константинов МОЯТА ИЗПОВЕД	225
Тестови задачи	225
Пейо Яворов ЗАТОЧЕНИЦИ	228
Пейзаж	231
Елин Пелин ПО ЖЪТВА	233
Елин Пелин АНГЕЛИНКА	237
Тестови задачи	243
Христо Смирненски БРАТЧЕТАТА НА ГАВРОШ	246
Христо Смирненски БОСОНОГИТЕ ДЕЦА	248
Йордан Йовков ПО ЖИЦАТА	249
Художествен детайл	254
Елисавета Багряна МОЯТА ПЕСЕН	257
Елисавета Багряна СЛАВОСЛОВ	259
Никола Вапцаров ПРОЛЕТ	260
Никола Вапцаров ПРОЛЕТ	262

ИЗ СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Йордан Радичков МАРЧО	264
Павел Вежинов В ЕДИН ЕСЕНЕН ДЕН ПО ШОСЕТО	272
Петя Дубарова СЛЪНЦЕТО ЗЛАТНО... ..	285
Михаил Бъчваров ПРЕДАНИЕ	286
Нико Стоянов МАЙЧИНА ПОРЪКА	288

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

III.

АЗЪ ПО ПИИ

ВН ГОРЕ МНЕ ВИСАИ НОМЪ

ПОСЛА ПИСА
МН СЕ СЛА
ЗАНЕ ТАКО
ТЕМН
ПРОЛОЖ
АВНО
АУТ

БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ

Из тълковния речник:

СВЯТ, СВЕТЪТ, СВЕТОВЕ м.

1. Съвкупност от всичко, което съществува; мир, вселена.
2. Земята, която обитава човек.
3. Континент или континенти.
4. Човеците, хората, човешкият род.
5. събир. Много хора, множество човеци.

*Всичко българско и родно
любя, тача и милея.*

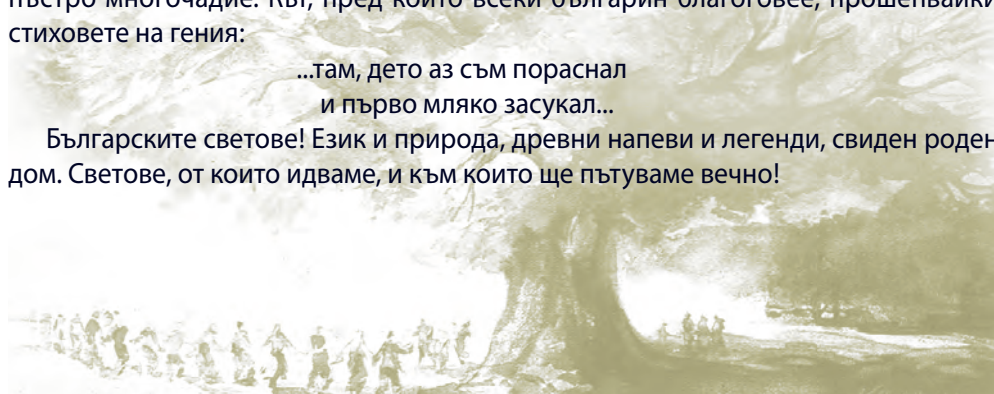
Иван Вазов

Зеленото дърво на българския народ. То расте и крепне навред, дето живеят българи. Клоните му хвърлят светлина в мрака на времето. Короната му сбира цялото богатство на народния живот, всички багри и звуци на природата – слова, галещи ухото още от люлката. Неговата жизнена сила извира от народното въображение и мъдрата мисъл, от надеждата и вярата в здравината на корена. Защото именно той, българският корен, отвежда към спомена за смугли прадеди и синеоки юнаци, за богове и герои, за вили, самовили и нощянки.

Мощта на родовия корен е в пламъка на българското огнище. В него гори вечният бъдник – символ на копнежа по красота и благоденствие. В светлия му кръг от древни времена се изричат нежни и страшни думи, пеят се люлчини и хайдушки песни. Песни за оня Чавдар, комуто “пее песента на Странджа-баир гората...” От Балкана до Дунава, от румелийските полета до буджашката степ припават мъже, девойки и невести и разказват за българската орис. Тук, край огнището, се ражда топлото чувство за домашен кът — място за радост и горест, за весела глъчка на пъстро многочадие. Кът, пред който всеки българин благоговее, прошепвайки стиховете на гения:

...там, дето аз съм пораснал
и първо мляко засукал...

Българските светове! Език и природа, древни напеви и легенди, свиден роден дом. Светове, от които идваме, и към които ще пътуваме вечно!

БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: ЕЗИКЪТ

НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ ЗА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Паисий Хилендарски

1722-1773

От целия славянски род най-славни са били българите, първо те са се нарекли царе, първо те са имали патриарх, първо те са се кръстили, най-много земя те завладели. Така от целия славянски род били най-силни и най-почитани, и първите славянски светци просияли от българския род и език.

Из "История славяноболгарская"

Георги Раковски

1821-1867

Нека от никого не чекаме от чуждите да пишат нешто съвършено за нашата книжнина, и да я извадят на бял свят! То важно предприятие от нас Българите зависи и от нас трябва и можи да ся изпълни.

Иван Богоров

1821-1892

Народ ще рече мнозина човеци, родени по една и съща земя, да имат своя управа и да говорят на един език... Така един и същ писмовен език за синца нас българите струва много, той е безцен камак нам.

Петко Рачов Славейков

1827-1895

...Преди всичко българите искат да опазят езика си, защото там е коренът на народността им: доде имами език, народността ни е опазена, изгубим ли езика си, изгубена е народността ни.

Любен Каравелов

1837-1878

В езика, като в огледало, са види самият народ, със своите достойнства, със своите грешки, със своето образование и понятия...

- **В какво се изразява връзката език-народ според изказванията на българските възрожденци?**

НАШИЯТ РОДЕН ЕЗИК

...От далечни времена иде нашият роден език. Той е преминал през дебрите на хилядолетията, застинал е по страниците на старите пергаменти, изписани с паче перо в мрачни и студени килии, вдъхнал е неугасим живот на песните и приказките, звънтял е като чук върху наковалня в книгите на новите книжовници. Колко пъти насилниците отнемаха свободата на българския народ и къшея от устата му вземаха, и вериги слагаха на нозете и ръцете му, но родната реч никои враг не можа да окове в желязо!

Нашият български език, такъв, какъвто го имаме в живия говор, в народните умотворения, в произведенията на писателите и научните работници, е дело на милиони прости хора и лични народни чеда. Както водата изгражда с велико търпение острите камъни и моделира от тях пречудни образи, тъй народът е работил над езика, за да го направи жилав като крехка тръстика, твърд като стомана, нежен като полъх на вечерник, горещ като младо сърце, остър като оня меч, с който Ботев се възправи срещу Отоманската империя...

Ангел Каралийчев

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

О, родния ми български език!...
Ти идеш от мъгливата прадревност.
Сега си с мен и всеки миг
усещам аз най-святата ти верност.

Ти ме подкрепяш в труден час
и вдъхваш сила в мен, живот и вяра.
Чрез твоята музика постигам аз
хармония и красота, и мяра.

Пред тебе коленича пак смирено
и като капчица от тази твоя благодат
поднасям днес едно стихотворение,
изпълнен с благодарна светла радост.

Тодор Стоянов

- **Чие творение е българският език? Какъв отговор дава на този въпрос Ангел Каралийчев? Какви доказателства привежда писателят за непреходната сила на българския език?**
- **Какви чувства изповядва към родния език лирическият герой на стихотворението "Български език", написано от българския поет от Бесарабия Тодор Стоянов? Защо поет и език са обвързани от най-святая вяра?**
- **Кои възрожденски идеи намират отражение в текстовете на съвременните български автори? Направи своите изводи, като сравниш с изказванията на народните будители.**

ГОВОРИМ ЛИ ПРАВИЛНО?

1. Прочети текста.

Една от вечните народни пословици гласи: «Казана дума – хвърлен камък». А това значи да я премислиш преди да я кажеш. Тогава думата тежи на мястото си ...

... Същинската, откровена, добра дума открай свят е подарявала всекиму усмивка и радост, приятно настроение и весел дух, била е винаги подобна на пролетен дъх в големия и малкия, в обществени връзки и отношения. Казано е от народа: «Добра дума – златен ключ». Добрата, благата дума е древно наследство в поведението на хората.

По Стефан Станчев

- **Защо в речта на човека думата трябва да бъде «добра»? Какво можем да подразбираме под това определение?**
- **Ако подчертаем, че «добрата» дума е необходима в общуването, какви особености на речта, необходими при общуването между хората, можеш още да назовеш.**

ПРИПОМНИ СИ:

Условията, при които се извършва общуването чрез езика, определят речевата ситуация.

При устното общуване в речевата ситуация е важно:

- кой е приемателят на информацията;
- каква е темата на общуването (каква информация се предава);
- кое е мястото на общуването;
- каква е целта на общуването (намеренията на участниците).

Всеки, който говори, ако иска да постигне целта на общуването, трябва:

- ✓ да уважава слушателите си;
- ✓ да им казва полезни, верни, интересни неща;
- ✓ да говори убедително, стегнато;
- ✓ да обмисли предварително целта, съдържанието и плана на изказването си (когато говори пред публика);
- ✓ да говори достъпно (да го разбират слушателите);
- ✓ да говори правилно, точно, ясно, достатъчно високо;
- ✓ да гледа слушателите си, когато говори.

2. Опитай се да коментираш как ще възприеме твоята реч събеседникът, ако нарушаваш изискванията към устното общуване.

Работи по модела:

Ако казвам **неинтересни неща**, ще бъда **скучен за събеседника**.

- **В какви ситуации и по какви причини се случват нарушения?**

3. Кой от твоите познати и в коя речева ситуация спазва всички горепосочени изисквания към устната реч? Назови ги. Аргументирай се.

ПРОВЕРИ КАКВО ЗНАЕШ И МОЖЕШ

1. Представи си, че наблюдаваш следните картини.

- а) разговарят с висок глас, като се намират един до друг;
- б) двама говорят с нарушение на ударения и други правоговорни норми, употребяват некнижовни думи;
- в) речта на общуването е книжовна, отговаря на всички изисквания, за които знаеш.

Фантазирай кои са участниците на речевите ситуации. Къде става общуването; на каква тема; с каква цел?

2. Коментирай за какви качества на човешката реч говорят пословиците.

Човек по говора се познава.

Яж люто, но говори сладко.

С крак се хлъзни, а с език недей.

Каквото ти дойде на ума, не приказвай пред кума.

Езикът му се преплита.

Недъвкана дума място не лови.

По-напред избирай думата, тогаз я казвай.

Голяма дума — бивол, дълбока дума — кладенец.

Взе ми думата от устата.

3. Наблюдавай стария овчар от репродукцията на картината «Брезовски овчари» на художника Златю Бояджиев – как го слушат останалите, за какво може да им разказва. Сподели впечатленията си пред съучениците си така, че да те слушат със същия интерес. Съчини предполагаем диалог или монолог.

ПИШЕМ ЛИ ПРАВИЛНО? (преговор)

1. Прочети откъса от “История славяноболгарская” на Паисий Хилендарски (стр 142).
- *Как разбираш думите на Паисий: “Първите славянски светци просияли от българския род и език”?*

Когато била съставена първата славянска азбука, думите се записвали така, както се произнасяли. Днес правописът и правоговорът на думите се различават. При писане ние се ръководим от правописни правила.

Разгледай таблицата:

<i>Звукови промени, които настъпват в звуковия състав на думите при определени условия</i>		
Вид на промяната	примери	
	пишем	изговаряме
Обеззвучаване на звучни съгласни в края на думата	град любов	[грат] [любоф]
Обеззвучаване на звучни съгласни пред беззвучните	изтривам обкръжение	[истривам] [опкръжение]
Озвучаване на беззвучни съгласни пред звучните	сграда отгатвам	[зграда] [одгатвам]
Потъмняване на неударени гласни	параход записвам	[пърахот] [записвъм]
Променливо я	сняг снежен	[снѣак] [снежен]
Подвижно ъ	врѣх врѣхове глѣтна глѣтам	[врѣх] [врѣхове] [глѣтна] [глѣтам]
Непостоянно ъ	едър едра влязъл влязла	[едър] [едра] [влязъл] [влязла]

2. От какви правила трябва да се ръководим при правописа на думите:

а) и $\frac{з}{с}$ хвърлям, и $\frac{з}{с}$ сушавам, ра $\frac{з}{с}$ писвам, бе $\frac{з}{с}$ съница,

въ $\frac{з}{с}$ становавам, на $\frac{д}{т}$ стройвам, ро $\frac{б}{п}$ ство

б) оркест $\frac{б}{а}$ р, дъл $\frac{б}{а}$ г, нис $\frac{б}{а}$ к

в) гълъ $\frac{п}{б}$, гръ $\frac{п}{б}$

г) вес(т)ник, щас(т)лив, гиган(т)ски, радос(т)на.

• Запиши правилната форма на думите.

ПРОВЕРИ КАКВО ЗНАЕШ И МОЖЕШ

1. В средата на XIX век българският език се отличавал от съвременния книжовен български и по значението на думите, и по написването им. Открий тази разлика в изказването на Иван Богоров (стр. 10).

2. Открий и поправи грешките в откъса от диктовката на един твой връстник. Обясни грешките.

Една нош ф планината забуча гръдуносен облак. Гръмутевици прудъниха нибету. Рукна проливен дъш. В далбоката пропас шумеша мътна река.

3. Провери знанията си за правописа на думите.

• В кой ред правописът на думата е верен?

а. предъност

а. полужение

б. преданност

б. положение

в. предънност

в. пуложение

г. преданост

г. пулужение

• В кой ред думата е неправилно написана?

а. зговор

а. председател

а. къс

б. здание

б. преподавател

б. клас

в. здраве

в. преставител

в. крос

г. звънец

г. президент

г. кръс

4. Прочети пословиците. Коментирай как разбираш смисъла им. Избери една за тема на кратко съчинение.

Стар приятел душманин не става. – Сговорна дружина планина събаря. – Човек се учи от що му се случи. – Светът ще се свърши, книгата – никога.

• Редактирай съчинението на своя съсед по чин.

5. Прочети изказванията на български възрожденци за духа на възрожденската епоха (стр. 144). Думите на кой възрожденец се отличават съществено от съвременните книжовни форми? В какво се състоят различията? Запиши съвременните книжовни форми на думите и обясни правописа им.

ТЕСТОВИ ЗАДАЧИ

1. В кой ред броят на буквите и звуковете в думата съвпада?

А. а) шофьор	Б. а) джоб
б) ябълка	б) нощ
в) паяжина	в) поща
г) голям	г) реч

2. В коя дума е допусната грешка?

а) глъч	в) глътам
б) гръб	г) прегръдка

3. В коя дума изговорът и правописът на съгласните съвпадат?

а) морков	в) отговор
б) кръгче	г) разговор

4. В коя дума правописът и правоговорът съвпадат?

а) сърце	в) местност
б) известна	г) щастлив

5. В коя дума има грешка?

А. а) текъл	Б. а) кокал
б) рекъл	б) сметнал
в) акъл	в) кацнал
г) мигнъл	г) облякал

6. Правилно написаната дума е:

А. а) военопленик	Б. а) преданна
б) военнопленник	б) единственна
в) военнопленник	в) свещенна
г) военопленник	г) коренна

7. В коя дума ударението е поставено неправилно?

а) градòве	в) мостòве
б) ножòве	г) столòве

8. В коя дума има променливо Я?

а) кряськ	в) сияние
б) ягода	г) поляна

9. В коя дума няма променливо Я?

а) сняг	в) цвят
б) отряд	г) мляко

10. В коя от подчертаните думи има правописна грешка?

- А. Отишал царският зет на война. Стигнал до едно блато и влязъл в него.
а) отишал	в) стигнал
б) царският	г) влязъл

Б. Стоянов прелистваше днешния весник, но не намираше нищо интересно в него.

- а) прелистваше
- б) днешния
- в) весник
- г) интересно

В. Хляба, който ям, идва от плодородната молдовска земя.

- а) хляба
- б) който
- в) плодородната
- г) земя

Г. Когато метът стълбата, започват отгоре.

- а) когато
- б) метът
- в) стълбата
- г) отгоре

Д. Трудът храни човека, а бесделието го разваля.

- а) трудът
- б) човека
- в) бесделието
- г) разваля.

11. В кой ред в скобите е записан неверен изговор на думата?

- А. а) на брега [на брегъ]
б) вода [водъ]
в) четат [четът]
г) те са [те съ]

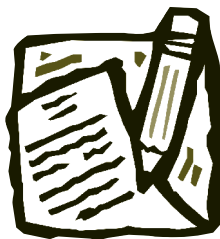
- Б. а) ще му река [ште му река]
б) тече река [тече река]
в) аз стоя [ас стойъ]
г) виждам в съня [виждам в сънъ]

12. В кой ред промяната на ударението не променя значението на думата.

- а) Ста̀ва - ставà
- б) за̀губи - загүби
- в) чѐло - челò
- г) чѐта - четà

13. Открий в кое от изреченията има не книжовна дума.

- а) През пенджерата гледаше едно дете.
- б) Ще го гоня докато ми падне калпакът.
- в) Той надменно ни погледна и отказа да приказва повече.
- г) Аз не разбрах за какво ме питаш.

БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТОВЕ: ПРИРОДАТА

Обичам те, мое мило Отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори! Обичам те, мой мили краю! Обичам те от всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречен на тежки страдания и неволи! Всичко, щото е останало досега в моята осиротяла душа добро и свето – всичко е твое! Ти си оная благословена земя, която цъфти, която е пълна с нежности, със сияние и величие, следователно – ти си ме научило да обичам и да плача над всяко едно човеческо нещастие; а това вече е много за един човек... Аз и досега чуя песента на славеите и чуруликането на ластовиците; най-последно, аз и досега слушам крехкия глас на българското момиченце, което мете двора си с бръскалката и пее си своята народна песенчица:

Черней, горо, черней, душо,
двама да чернеем:
ти за листе, горо,
аз за първо либе...

Любен Каравелов, Из "Българи от старо време"

КЪМ ПРИРОДАТА

(откъс)

Поклон на теб, природо, създаване необятно,
на твоя свод лазурен, на твойто слънце златно,
на твойта вечна младост и вечна красота,
на всичко, що е в тебе божествено и тайно,
невидимо кат бога, велико и безкрайно
и равно с вечността;

на всичко, що те пълни и движи, и вълнува,
що пей, що шушне страстно, въздиша ил празнува
от дъха на зефира до буйний аквилон,
от бялото кокиче — дете на снеговете,
до бора исполински — връстник на вековете —
поклон, сега поклон!

Иван Вазов

ЗАВРЪЩАНЕ

Видях планини,
за които родителите ми
и дума не са казвали.
Видях гори,
за които не съм чел
в своето букварче.
Видях море,
което никога не е крало
сънищата ми.
Гледах, гледах
и тази красота
неизвестно защо
пълнеше сърцето ми с болки.

Георги Барбаров

илюстрация от Димитър Пейчев

В новоруските губернии и Бесарабската област в течението на изтеклото полу-столетие се настани и щастливо живее доста многобройно семейство от българския народ, което с преселването си зае най-пустите степи и долища, като през течение на туй време ги обърна в най-цветуци и благоустроени земеделски стопанства. Братски приети, снабдени със земи и сгодности, поощрени с права и привилегии, българите представляват днес едно от най-утешителните в нашето отечество зрелища. Така се създаде и постепенно затвърди в Бесарабия "Нова България".

А. Скалковский, 1848 г.

- Как въздейства красотата на българската природа върху душевността на възрожденеца Любен Каравелов и на народния поет Иван Вазов?
- Какъв смисъл влага А. Скалковски в изречението: "Така се създаде и постепенно затвърди в Бесарабия "Нова България"?
- Нико Стоянов и Георги Барбаров са българските поети, родени в Бесарабия. За кое свое завръщане говори всеки един от тях? Кои природни красоти на България и на Буджака живеят в представите им, споделени в стихотворенията?

ЩЕ СЕ ВЪРНА

Аз зная, хубаво е там...
Тълпят се вишните пред къщи —
отново в село сутринта
през росните лозя се връщам.

Напролет лястовица пак
гнездо под стряхата ще свие;
ще седнат старците на праг,
усуквайки мустаци сиви,

И ще приказват бавно те
за лозето и за земята...
Години...Днес не съм дете —
и ще се върна скоро, смятам...

Да, ще се върна, роден край!
През май, а може би наесен.
Ти само в сватбите сияй,
за да те виждам здрав и весел!...

Нико Стоянов

ОФИЦИАЛНО И НЕОФИЦИАЛНО РЕЧЕВО ОБЩУВАНЕ

1. Прочети внимателно двата текста.

А. Уважаеми господин Министър, обръщаме се към Вас, за да ни съдействате за опазване на природната среда в нашия край.

Както Ви е добре известно, в района ни има прекрасна вековна гора – един истински природен оазис, в който виреят разнообразни дървесни видове. За съжаление обаче от няколко години насам в този оазис са се настанили дърварите. По наша преценка те са изсекли вече близо една четвърт от най-хубавите дървета.

Ако унищожаването на гората продължи с досегашните темпове, след пет-шест години гората вече няма да я има, а това ще се отрази пагубно на екологическото равновесие, като особено ще пострада водоснабдяването в района.

Налагат се спешни мерки за спасяване на гората.

Б. — Здравей, Ники! Къде си ходил?

— Здравей, Таня! Връщам се от разходка. Тази сутрин реших да се поразходя из околностите и лека-полека стигнах до старата гора.

— И какво? Доволен ли си от разходката?

— Какво да ти кажа? Направо съм разочарован. Още на отиване срещнах камион с дървени трупи, а като стигнах до мястото, където беше гората, видях само голи пънове.

— Не думай! Ама нищо ли не е останало?

— Е, по-надолу, край реката, има малко върби и тополи, но любимото ми място, където преди години събирахме гъби и беряхме ягоди, е вече пустош.

- Какво е общото между двата текста?
 - В какво се състои разликата между текст А и текст Б?
- Наблюдавай:**
- Кои са участниците в общуването?
 - Къде става общуването?
 - Каква е темата на общуването?
 - Каква е целта на общуването?
- Как мислиш, към кого и при каква обстановка трябва да се обръщаме официално, и към кого можем да се обърнем неофициално?

Текстове с официален характер се употребяват, когато е налице подходяща обстановка. Те могат да бъдат и **писмени**, и **устни**, като **преобладават писмените**.

ОФИЦИАЛНО е общуването в **държавните учреждения** между гражданите и представителите на държавната власт, официален характер имат и **различни изяви пред публика** – речи, доклади, изказвания на конгреси, конференции, митинги и др. под.

В рамките на официалното общуване влизат и **уроците в училище**.

Официално общуване предполага **книжовната форма на езика**.

Неофициална е преди всичко **разговорната реч**. Тя предполага по-свободно общуване – в семейството, на улицата, в магазина, между приятели.

2. Открий в текста от началото на урока кои са езиковите особености на официалната реч.

ПРОВЕРИ КАКВО ЗНАЕШ И МОЖЕШ

1. Открий тези думи и изрази, които не са подходящи за официално общуване. Коментирай мнението си.
уважаеми, скъпи, господин, чичко, госпожа, девойче, идиот, мухльо, достоен, проблем, партия, комитет, да му се не види, гордиев възел, лапнимуха, гражданин, простак, простотия, достойнство, кахър, доблест.
2. В кой ред всички думи са подходящи за общуване на официално равнище.
а) мързел, образование, безотговорност, уважение, лежачка;
б) щастлив, нещастен, доволен, сприхав, елегантен, кльошав;
в) обичам, уважавам, удовлетворявам, запознавам, говоря;
г) бръщолевя, бърборя, декламирам, прошепвам, приказвам.
3. Опитай се да замениш началото на текстовете **А** и **Б** от задача 1. с други варианти обръщение. В кой от текстовете това не е възможно. Аргументирай се.
4. В какво се състои свободата на неофициалното речево общуване?
5. Представи си, че ти си един от авторите на официалното писмо до министъра (текст А в задача 1.). Разкажи за същия проблем на своите приятели.
6. Ти имаш възможност да заминеш на Първи април за Одеса, където се празнува Денят на смеха и се провежда «Хуморина». Но този ден е учебен. Поискай разрешение за пътуване:
а) от майка си,
б) от директора на училището.
7. Напиши официално писмо по проблем, който може да бъде решен с помощта на този, до когото е адресирано писмото (примар на селото, пример – министър и др.).
8. Помисли дали е официален текстът на А. Скалковски от страница 19. Аргументирай се.

РЕЧЕВ ЕТИКЕТ ПРИ ОФИЦИАЛНО ОБЩУВАНЕ

1. Прочети текста.

Бай Ганьо влиза в квартирата у Иречека.

— О-о! Добър ден **бай Иречек, как си, добре ли си?** — **извиква** бай Ганьо с **един най-приятелски тон**, щом влиза в кабинета на стопанина...

— **Не ме ли познаваш?** — припомня бай Ганьо, **като смесва ту “ви”, ту “ти”**. Вий нали бяхте министър в София?

— Е и аз съм оттам! — **заклучва** тържествено бай Ганьо... Аз **ще се навъртам** по-често **около вас, ще си приказваме** за България. **Па ако обичате**, съгласен съм **у вас** да остана, додето съм в Прага. А?

— Извинете, но...

Из книгата на Алеко Константинов “Бай Ганьо”

- **Кои са участниците в речевото общуване?**
- **Какъв е Иречек за Бай Ганьо – познат, приятел или официално лице?**
- **Как мислиш – добре ли си служи Бай Ганьо с речевия етикет?**

ПРИПОМНИ СИ:

РЕЧЕВИЯТ ЕТИКЕТ представлява система от думи и изрази, предназначени за изразяване на учтивост. Тези думи и изрази (обръщения, поздравии, пожелания, благодарности, извинения и др. под.) се наричат етикетни формули. Особено важна е тяхната употреба при официални случаи.

2. **Одобряваш ли поведението на Бай Ганьо? Коментирай.**
3. **Сравни събеседниците от илюстрацията на стр. 222 – кой от тях, според тебе, спазва речевия етикет. Аргументирай се.**

Обърни внимание:

Как се изразява учтивост в различните езици? В **руски, български, чешки** и др. езици учтивостта се изразява чрез формите на глаголите и местоименията за 2 л., мн. ч., в **полски** – за 3 л., ед. ч., а в **немски** – за 3 л., мн.ч.

Форми за учтивост		
Български език	Румънски език	Руски език
Вие, Ви, Вас	Dumneavoastră Dumneata	Вы, Вас, Вам, Вами

4. Подчертай в откъса от “Бай Ганьо” всички етикетни формули. Обясни употребата на всяка една от тях.

ПРОВЕРИ КАКВО ЗНАЕШ И МОЖЕШ

1. Помисли в каква речева ситуация и в разговор с кого (приятел, близък, по-възрастен човек, учител, официално лице) би използвал изброените тук етикетни формули. А кои форми подхождат за всякакви случаи?

Доскоро! Довиждане! Бихте ли били така добър (да)... Извинявай! Извинете! Няма нищо! Добро утро! Пардон! Чао! Хайде! Честито! Честит празник! Приятен ден! Бих искал да говоря с... Заповядайте! С удоволствие.

2. Подчертай тези думи и изрази, които са най-подходящи като поздрав при официални случаи.

Здравей! Здравейте! Здравсти! Привет! Добър ден! Добър вечер! Добра среща! Хей! Ало! Чао!

3. Подчертай този от вариантите за официално обръщение, който най-рядко се употребява.

- а) Уважаеми професор Петров;
- б) Господин професор;
- в) Професор Петров;
- г) Уважаеми господин професор Петров.

4. Подреди по степен на учтивост изброените тук варианти на обръщение към продавачка на сладолед.

- а. Дайте ми един сладолед.
- б. Дайте ми, ако обичате, един сладолед.
- в. Моля, дайте ми един сладолед.
- г. Ало, дай един сладолед!
- д. Хей, дай ми един сладолед!
- е. Бихте ли ми дали един сладолед?

5. Разгледай изброените тук етикетни формули за изразяване на благодарност.

Мерси! Благодаря! Благодаря Ви! Благодаря ти!
Сполай!
Благодарско!
Много Ви благодаря!
Много съм Ви благодарен!
Много съм Ви признателен! Безкрайно съм Ви признателен!
Нямам думи, с които да мога да изразя своята признателност (благодарност).

- Кои от тях са подходящи при официални случаи?
- Кои би предпочел във всекидневието?
- Кои могат да бъдат употребени само в писмен вид?
- Ако мислиш, че някои изрази вече са остарели, посочи ги.